

Гаяш Оксана Володимирівна,

ORCID ID: 0000-0002-6501-4433

кандидат педагогічних наук

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

САМОСТІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ УЧНІВ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

INDEPENDENT ACTIVITY OF STUDENTS WITH INTELLECTUAL DISABILITIES IN UKRAINIAN LANGUAGE LESSONS

Метою цієї статті є розкриття особливостей організації, засобів та етапів формування самостійної діяльності учнів з інтелектуальними порушеннями на уроках української мови. Одним із важливих завдань, які ставить перед собою Нова українська школа, є виховання мислячої людини, яка б уміла аналізувати, порівнювати, узагальнювати, самостійно здобувати інформацію, висловлювати свою думку, робити висновки. Особливо актуальним це є для дітей з особливими освітніми потребами, зокрема дітей з інтелектуальними порушеннями. У цьому контексті перед учителем постає проблема відшукування ефективних шляхів й інноваційних підходів, які сприятимуть реалізації основного завдання – навчити дітей з інтелектуальними порушеннями вчитися. Одним із можливих способів вирішення цього завдання є формування самостійної діяльності учнів. У статті зазначено, що використання самостійної діяльності на уроках української мови спонукає учнів до аналізу завдань, пошуку їх розв'язання, встановлення зв'язків, виконання навчальних дій, що загалом активізує їхню пізнавальну діяльність. У школярів з інтелектуальними порушеннями низький рівень сформованості такої пізнавальної діяльності. У зв'язку з цим зростає значення самостійної роботи як дієвого засобу розвитку пізнавальної активності учнів. Саме тому потрібно звернути увагу на створення ситуації успіху під час самостійної роботи таких учнів. Авторкою обґрунтовується думка, що серед активних прийомів, які застосовуються на уроках української мови для подолання вищезазначених порушень, значне місце належить різним видам самостійних вправ. Стаття містить запропоновані орієнтовні приклади самостійних вправ на кожному етапі уроку. Тому науковий пошук нових та творче застосування вже відомих підходів до організації і вдосконалення самостійної діяльності учнів на уроках української мови є актуальною проблемою, що вимагає теоретичного і практичного вирішення. У роботі акцентується увага на індивідуальному та диференційованому підході в організації самостійної діяльності дітей з порушеннями інтелекту, що передбачає не лише різний ступінь детального пояснення завдання, а й використання різних за складністю завдань.

Ключові слова: діти з інтелектуальними порушеннями, самостійні вправи, урок української мови.

The purpose of this article is to reveal the peculiarities of the organization, means and stages of the formation of independent activity of students with intellectual disabilities in the Ukrainian language lessons. One of the important tasks set by the New Ukrainian School is to educate a thinking person who would be able to analyze, compare, generalize, independently obtain information, express their opinions, draw conclusions. This is especially important for children with special educational needs, in particular children with intellectual disabilities. In this context, the teacher faces the problem of finding effective ways and innovative approaches that will contribute to the implementation of the main task – to teach children with intellectual disabilities to learn. One of the possible ways to solve this problem is the formation of pupils' independent activity. The article notes that the use of independent activity in Ukrainian language lessons encourages students to analyze tasks, find solutions, establish connections, perform educational activities, which generally activates their cognitive activity. Students with intellectual disabilities have a low level of formation of such cognitive activity. In this regard, the importance of independent work as an effective means of developing cognitive activity of students is growing. That is why we need to pay attention to creating a situation of success during the independent work of such students. The author substantiates the idea that, among the active techniques used in Ukrainian language lessons to overcome the above disorders, a significant place belongs to various types of independent exercises. The article contains tentative examples of independent exercises at each stage of the lesson. Therefore, the scientific search for new and creative application of already known approaches to the organization and improvement of students' independent work in Ukrainian language lessons is an urgent problem that requires theoretical and practical solutions. The paper focuses on an individual and differentiated approach to the organization of independent activities with children with intellectual disabilities, which involves not only different degrees of detailed explanation of the task, but also the use of tasks of different complexity.

Key words: children with intellectual disabilities, independent exercises, Ukrainian language lesson.

Постановка проблеми. Важливим питанням, що стоїть перед сучасними закладами загальної середньої освіти (в тому числі і спеціальними) в умовах Нової української школи, є формування творчої активності учня, подолання інертності навчального процесу, озброєння школярів методами самостійного пошуку та опрацювання матеріалу. У педагогіці є різноманітні методи, прийоми, засоби, які сприяють активізації пізнавальної діяльності. Одним із таких засобів є самостійна діяльність. Використання її на уроках української мови спонукає учнів до аналізу завдань, пошуку його розв'язання, встановлення зв'язків, виконання навчальних дій, що загалом активізує їхню пізнавальну діяльність. В учнів з інтелектуальними порушеннями низький рівень сформованості такої пізнавальної діяльності. Тому науковий пошук нових та творче застосування вже відомих підходів до організації і вдосконалення самостійної діяльності учнів на уроках української мови являє актуальну проблему, що вимагає теоретичного і практичного вирішення.

Аналіз останніх публікацій. Останніми роками значно зріс інтерес до проблеми самостійної діяльності учнів. Збільшилася роль самостійних вправ в освітньому процесі, чіткіше визначилися методика та дидактичні засоби ефективної її організації. Вчені обґрунтували самостійну освітню діяльність учнів як важливий ланцюг процесу навчання.

Проблему самостійної діяльності школярів розв'язувало багато мовознавців (Г. Шелехова, В. Тюнін, Л. Скуратівський, О. Біляєв, М. Вашуленко, П. Підкасистий, С. Омельчук). У дослідженнях В. Давидова, Д. Ельконіна, М. Скаткіна, М. Дайрі, Н. Менчинської, П. Гальперіна та інших), психологів, дидактиків та методистів самостійна робота школярів розглядається як одна з передумов свідомого й міцного оволодіння знаннями. Вона сприяє розвитку пізнавальних можливостей і пізнавальної самостійності учнів у навчанні. Розвиток самостійності відображений у працях учених-дефектологів (І. Єременко, В. Карв'ялис, Г. Мерсіянова, В. Синьов, С. Миронова та ін.), які вказують на недостатність розвитку самостійності та труднощі формування в дітей з інтелектуальними порушеннями умінь виконання самостійної роботи. Водночас доведено, що самостійне опрацювання матеріалу школярами з порушеннями впливає на якість їхньої підготовки, виправлення недоліків пізнавальних процесів, сприяє кращому включенню дітей у суспільну діяльність.

Мета статті – розкрити особливості організації, засоби та етапи формування самостійної діяльності учнів з інтелектуальними порушеннями на уроках української мови.

Методи досліджень: теоретичний аналіз та узагальнення наукової, навчальної та методичної літератури з проблеми дослідження.

Виклад основного матеріалу. Під самостійною навчальною роботою розуміють будь-яку, організовану вчителем активну діяльність учнів, спрямовану на виконання визначеної дидактичної мети у спеціально відведений для цього час: пошук знань, їх осмислення, закріплення, формування та розвиток умінь і навичок, узагальнення та систематизацію знань. Як дидактичне явище самостійна робота, з одного боку, є навчальне завдання, яке повинен виконати учень, з іншого – форма вияву відповідної діяльності: пам'яті, мислення, творчого відображення, поглиблення та розширення сфери дії раніше отриманих знань [7].

Формування самостійної діяльності учнів проходить кілька рівнів. У педагогічній літературі виділяються чотири рівні самостійної діяльності учнів:

1) Копіюючі дії учнів за попередньо наданим зразком. Під час використання такого типу самостійних робіт самостійність діяльності учнів спрямована на відтворення дій за зразком та їх повторення.

2) Репродуктивна самостійна діяльність, тобто діяльність на відтворення або безпосереднє застосування досліджуваного матеріалу. До змісту самостійної діяльності вводять навчальні завдання відтворюючого характеру. Це – виконання вправ за зразком і алгоритмом, знаходження готових відповідей у тексті підручника. За допомогою вчителя дитина намагається перенести отримані знання на вирішення більш складних, але типових завдань. Дії учня під час виконання такого типу самостійної діяльності полягають переважно в прослуховуванні або розгляді, запам'ятовуванні та відтворенні певної інформації про різні властивості об'єкта. На цьому рівні вже починається узагальнення, порівняння результатів діяльності, її коректування.

3) Продуктивна (реконструктивно-варіативна) самостійна діяльність виконується за допомогою раніше здобутих знань, дає можливість самостійно віднайти способи вирішення поставлених завдань. Головна мета такого типу самостійної діяльності передбачає створення умов для формування та розвитку інтелектуальної активності молодшого школяра завдяки усвідомленому переносу вже наявних знань у різні ситуації. Зміст такої діяльності становлять завдання реконструктивно-варіативного

та евристичного характеру. Це – виконання вправ, які виходять за межі відомого зразка; завдання, пов'язані з поясненням, аналізом демонстрацій, з обґрунтуванням висновків, з їхньою чіткою аргументацією. Під час такої діяльності від учня потрібні перетворення, реконструкції узагальнення, систематизація і залучення раніше придбаних знань і умінь, перенесення їх у нестандартні ситуації та встановлення внутрішніх предметних і міжпредметних зв'язків. У результаті знання учня стають більш гнучкими та мобільними, виробляються уміння, навички та потреба до самоосвіти. На такому рівні самостійної пізнавальної діяльності дитина опановує елементи творчості, здобуває досвід пошукової діяльності.

4) Творчасамостійна діяльність передбачає перенесення знань під час вирішення завдань у зовсім нові ситуації, умови. Змістовно-операційний компонент становлять завдання творчого характеру: вирішення проблемних питань; складання вправ; написання творів; завдання проблемного характеру тощо. Результатом виконання такої діяльності виступають нові знання, засвоєні дитиною в процесі роботи; сформовані навички виконання творчої діяльності. Використання такої моделі формування самостійної діяльності учнів дозволить підвищити їхній рівень і результати навчання [6].

Одне з важливих завдань підготовки учнів з інтелектуальними порушеннями до самостійного життя та діяльності полягає у формуванні мовленнєвої компетентності – засобу спілкування і пізнання навколишньої дійсності, уточненні та збагаченні словникового запасу учнів і систематичної роботи над розвитком форм і засобів мовленнєвого вислову. Дуже важливо при цьому вчити дітей вдумливо підбирати форми слів, осмислювати значення вживаних ними словосполучень, застосовувати мовні засоби, які вони засвоїли у процесі навчання та повсякденного мовленнєвого спілкування.

Діти з інтелектуальними порушеннями мають недоліки у вимові слів, труднощі в розвитку зв'язного мовлення, в узгодженні слів, у сприйнятті зверненого до них мовлення. Оволодіння писемним мовленням і користування ним також ускладнені.

Учитель на уроках української мови повинен не лише цікаво та доступно розповідати, а й організувати активну самостійну роботу учнів з інтелектуальними порушеннями.

Плануючи самостійну діяльність, вчитель має: 1) визначити її місце у структурі уроку; 2) передбачити складності, які можуть виникнути під час роботи у різних групах дітей; 3) правильно

визначити зміст і обсяг завдань; форму їх подачі; тривалість самостійної роботи; 4) дібрати дидактичний матеріал для самостійної роботи; 6) знайти раціональний спосіб перевірки роботи [2, с. 65].

Процес опанування учнями прийомами самостійної навчальної діяльності має свої особливості. Він передбачає використання уже наявного, хоча й недосконалого досвіду самостійного виконання завдань. Такий досвід дуже бідний, а в багатьох узагалі відсутній. Як свідчать дослідження В. Левицького, процес оволодіння навичками самостійної роботи у дітей з порушеннями інтелектуального розвитку відбувається значно повільніше, ніж у дітей з нормальним психофізичним розвитком. Вони довго затримуються на репродуктивних видах самостійних робіт. Так, учні одного класу часто мають дуже різний рівень розвитку, вони засвоюють матеріал по-різному. Одні плутають, не завжди правильно виконують завдання, але працюють самостійно. Другі утруднюються у поетапності виконання завдань і потребують допомоги вчителя лише на початковому етапі. Треті виконують завдання для самостійної роботи лише за допомогою вчителя [4]. Це пояснюється недостатньою мотивацією їхньої діяльності, відсутністю елементарних навичок самостійності, невпевненістю, слабким проявом волевих зусиль до подолання труднощів, які виникають, тощо. Тому для більшості школярів самостійна робота є новим видом діяльності, що вимагає володіння невідомими їм досі знаннями та навчальними уміннями. У зв'язку з цим зростає значення самостійної роботи як дієвого засобу розвитку пізнавальної активності учнів.

Серед активних прийомів, які застосовуються на уроках української мови для подолання вище зазначених порушень, значне місце належить різним видам самостійних вправ. Під час виконання самостійних вправ розвивається увага, пам'ять, мислення учнів з інтелектуальними порушеннями, повторюється та закріплюється раніше вивчений матеріал. Запровадження самостійних вправ на всіх етапах уроку дає можливість поглибити і зміцнити знання дітей, прищепити навички самостійно опрацьовувати окремі питання граматики, навчити застосовувати знання у спілкуванні з людьми.

Щоб домогтися позитивного застосування самостійних вправ, необхідно готувати учнів до кожного конкретного виду роботи послідовно, поступово ускладнюючи завдання.

Виконання самостійних вправ – це індивідуальна робота кожного учня. Під час виконання цієї роботи треба застосовувати індивідуальний

підхід, організувати контроль за роботою кожного учня, своєчасно надавати допомогу. Кожен урок має починатися з активної діяльності учнів унаслідок виконання різних самостійних вправ, які можуть пропонуватися вже на етапі перевірки домашнього завдання.

Перевіряючи домашнє завдання, можна використати такий вид роботи, як виконання вправи аналогічної домашній, або запропонувати учням самостійні завдання на спеціально виготовлених картках: розкрити дужки, вставити пропущені букви, розставити розділові знаки, дописати речення за даним початком, замінити в тексті одні слова іншими. Робота з картками виробляє в дітей звичку працювати й виконувати завдання самостійно.

Під час опитування можна практикувати такий вид самостійних вправ, як «лексична зарядка». Наприклад, вивчаючи рід прикметника: 1) учні добирають до поданих слів прикметники із протилежним значенням: широка дорога – вузька дорога, рання весна – ...; 2) добирають синоніми до поданих слів. Лексична зарядка розвиває думку учнів, пожвавлює початок уроку, залучає до активної роботи.

У разі подачі нового матеріалу доцільно поєднувати на уроці слова вчителя із самостійною роботою учнів. Так, під час вивчення теми «Складні слова» урок починається із повторення способів словотворення. Учні називають словотворчі засоби. Після цього повинні дізнатися про новий спосіб творення слів. Проілюструємо це прикладом. У записаному реченні *«По морях і океанах пливають пароплави, теплоходи, атомоходи»* діти визначають, що слова «пароплави», «теплоходи», «атомоходи» означають кораблі, з'ясовують, чому вони по-різному називаються. На дошці записують словосполучення і слова:

парою плавають – пароплави, теплом ходять – теплоходи, атомом ходять – атомоходи.

Учні мають дослідити вписані слова, підкреслити в них корінь, пояснити їхнє утворення. На цьому уроці вчитель знайомить учнів з новими термінами слів: складні слова, сполучні голосні. Потім дається завдання пригадати назви локомотивів, що рухають поїзди. Діти записують слова: тепловоз, електровоз, паровоз.

З метою закріплення знань, одержаних на уроці, пропонується учням відповісти на запитання:

- Як називається людина, яка міряє землю?
- Як називають людей, які люблять книжки?

і т.п.

Урок закінчується такою роботою. На дошці записані слова: *білокора, червонолисте, різнокольоровий*. Учні пропонується завдання: списати у стовпчик, проти кожного слова записати слова, з яких вони утворені.

Застосування різних видів самостійних вправ під час пояснення нового матеріалу залучає дітей до активної роботи.

Під час проведення уроків української мови для максимального розвитку самостійності учнів доцільно застосовувати систему вправ на класифікацію і узагальнення, підведення видових понять під родові і навпаки, зіставлення і протиставлення, словниково-логічні вправи.

Наведемо приклади вправ, які ми використовували для самостійної роботи учнів на уроках української мови (табл. 1).

Для розвитку самостійності учнів 3–4 класів доречними є словниково-стилістичні вправи: уточнення значення слів; робота із синонімами, антонімами, багатозначними словами; аналіз засобів виразності мовлення (на елементарному рівні).

Важливими елементами цієї системи є завдання творчого (пошукового) характеру. Під час проведення

Таблиця 1

Приклади вправ для самостійної роботи учнів на уроках української мови

Вид вправи	Приклад
1. Визначення ознак предметів за кольором, розміром, матеріалом, смаком, запахом.	<i>Яка слива? (синя, жовта, велика, стигла). Який олівець? (довгий, дерев'яний, синій).</i>
2. Добір видових назв до родової.	<i>Посуд (глек, тарілка, чашка, каструля). Квіти (троянда, ромашка, фіалка, чорнобривці).</i>
3. Добір родової назви до ряду видових.	<i>Смородина, агрус, лохина, чорниця ... (кущі); береза, клен, сосна ... (дерева).</i>
4. Логічне доповнення на основі протиставлень.	<i>Кавун солодкий, а лимон ... (кислий). Літо тепле, а зима ... (холодна).</i>
5. Визначення предмета за його ознаками, діями.	<i>Стигла, солодка, жовта ... (груша). Найрідніша, любляча, кохана (мама). Світить, гріє, ховається ... (сонце). Грається, спить, муркоче ... (котик).</i>

уроків української мови вчитель повинен сприяти виявленню резервів, які зумовлюють пізнавальну самостійну діяльність учнів.

Ще одним з важливих видів самостійної діяльності, яка сприяє розвитку логічного мислення, усного й писемного мовлення, творчості, активності й самостійності учнів є ведення словника. На уроках української мови можна пропонувати такі форми роботи зі словниками:

- 1) самостійне з'ясування значення слова за допомогою словників, енциклопедій, довідників;
- 2) складання усно, а потім письмово оповідань-мініатюр з відомими уже словами і термінами;
- 3) добір слів і термінів, що стосуються певної теми, розділу;
- 4) різноманітні форми роботи з картками.

Важливою умовою, що сприяє процесу опанування прийомів самостійної діяльності з навчальним матеріалом, є дотримання роздільного поетапного засвоєння навчального матеріалу. Практично ця вимога враховується таким чином: самостійні дії, які мають засвоїти учні, розділяються на конкретні елементи, встановлюється їх послідовність і взаємозалежність. Відповідно, розробляється і система практичних вправ, яка полягає насамперед у багаторазовості повторень, необхідних для опанування кожного елемента окремо та їх комплексів загалом. Такий підхід відповідає загальній практичній спрямованості самостійно виконувати будь-яке завдання.

У навчанні дітей з інтелектуальними порушеннями насамперед звертається увага на індивідуальний та диференційований підхід в організації їхньої самостійної діяльності – це не лише різний ступінь детального пояснення завдання, а й використання різних за складністю завдань. У спеціальній школі варто говорити про індивідуалізацію самостійної роботи, тобто про пристосування навчальної роботи до індивідуальних особливостей дітей з інтелектуальними порушеннями. При цьому слід звернути увагу не лише на різний ступінь деталізації інструктивної частини завдання, а й на використання різних за ступенем складності варіантів завдань, варіювання часу відведеного на виконання завдання, варіювання обсягу роботи, ступеня наданої допомоги та відповідної самостійності дітей. В основі змісту і прийомів цієї роботи має бути певна система, яка б вела учнів від легкого до більш складного, від окремих умінь до формування навичок, від початкових знань і уявлень до більш широких і повних узагальнень [5].

Індивідуальна самостійна робота учнів з інтелектуальними порушеннями є важливим елементом уроку української мови. Вчитель повинен підготувати навчальний матеріал, враховуючи індивідуальні можливості кожного учня, рівень їхнього розвитку, мислення, пам'яті, характер працездатності, темп роботи тощо. Тобто, готуючи зміст самостійної роботи, важливо розробити кілька варіантів завдань, які б відповідали умінням і навичкам учнів з інтелектуальними порушеннями. Диференційовані завдання для самостійної роботи допоможуть учителю своєчасно виявити прогалини в знаннях учнів.

Щоб учні правильно виконали самостійне завдання, слід перед початком роботи детально розробити вказівки щодо послідовності виконання, прагнучи зробити їх надбанням власного досвіду кожної дитини. Бажано, щоб вказівки були детальними, їх можна оформити у вигляді плану, таблиці, пам'ятки або мнемокартки, які виставляють на дошку чи роблять у вигляді інструкційних карток з диференційованими завданнями. Самостійні роботи успішно виконуються учням з порушенням інтелекту й досягають мети в тому випадку, якщо вони добре розуміють завдання, уявляють основні етапи роботи, знають, якими прийомами вони будуть користуватися, володіють ними.

Готуючи завдання для самостійної роботи учнів, слід не забувати, що успіх самостійної роботи певною мірою визначається і контролем учителя за діяльністю учнів. Такий контроль допомагає своєчасно виявити та виправити помилки. Періодичне оцінювання правильності дій підбадьорює учнів, сприяє розвитку впевненості, стимулює до дальшого виконання самостійної роботи.

Реалізуючи в Новій українській школі ідеї особистісно орієнтованого навчання, варто застосовувати на уроках групові форми самостійної роботи, коли діти виконують яесь завдання в парі або по троє-четверо. Це виховує вміння співпрацювати в колективі, організуватися на співпрацю. Учні прагнуть на уроці спілкування у процесі виконання групових завдань, треба не тільки не тамувати їхню природну схильність, а й використовувати її для взаємного навчання.

Не можна виховувати самостійність у навчанні, не підтримуючи в учнів з інтелектуальними порушеннями віри у свої сили. Тому до кожного завдання дітей потрібно готувати, заохочувати їх до самоконтролю.

Як показує практика, зазначає О. Кашапова, щоб самостійна робота учнів була ефективною, потрібно дотримуватись певних умов:

1) чіткої, конкретної постановки завдань перед учнями;

2) характер завдань і запитань для самостійної роботи та їх складність на різних етапах навчання повинен змінюватись;

3) завдання для самостійної роботи мають бути доступними і посильними;

4) повинна бути диференціація завдань для самостійної роботи (можна поділити учнів класу на певні групи за рівнем їх знань та умінь);

5) повинна дотримуватись систематичність і послідовність застосування самостійної роботи учнів у процесі навчання;

6) важливо дотримуватись взаємозв'язку різних видів самостійної роботи учнів на уроці та урізноманітнювати їх [3].

У дидактичній літературі самостійна робота учнів вважається ефективною і доцільною на всіх етапах освітнього процесу. Як свідчать результати низки експериментальних досліджень, вивчення передового досвіду, слід завжди дбати про комбінування самостійної роботи з іншими прийомами та методами навчання. Учні з інтелектуальними порушеннями значно краще розуміють і міцніше запам'ятовують мовний матеріал, якщо пояснення вчителя поєднуються з різними видами самостійної діяльності.

Отже, кожен урок української мови має нести у собі позитивний заряд, має бути насичений

радістю. Ми переконані, що самостійність учнів у навчанні – найважливіша передумова повноцінного оволодіння знаннями, вміннями, навичками. Правильно застосована самостійна робота розвиває довільну увагу школярів, виробляє в них здатність міркувати і взагалі формує самостійність як рису характеру.

Висновки. Таким чином, самостійна діяльність є одним із засобів активізації пізнавальної діяльності учнів з інтелектуальними порушеннями. Вона може дати бажані наслідки лише тоді, коли застосовується систематично. Матеріал для самостійної діяльності має бути посильним для учнів, а запас їхніх попередніх знань давати змогу виконати визначені вчителем завдання. Роботу слід починати з найпростіших видів і поступово ускладнювати.

Тому вдала організація та проведення самостійної діяльності, у процесі якої формуються вміння і навички самостійно набувати знання, сприятимуть формуванню в учнів умінь мислити та діяти самостійно, розвитку потреби опановувати нові знання та застосовувати їх у житті й у практичній діяльності у соціумі. Самостійна діяльність, у процесі якої формуються вміння і навички самостійно набувати знання та застосовувати їх у житті, є одним із багатьох перевірених засобів підготовки учнів з інтелектуальними порушеннями до життя та практичної діяльності у соціумі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Буряк В.К. Самостійна робота як вид навчальної діяльності школяра. *Рідна школа*. 2011. № 9. С. 49–51.
2. Ватаманюк Г.В. Інтелектуальна гра як засіб активізації навчально-пізнавальної діяльності старших дошкільників та молодших школярів. *Початкова школа*. 2008. № 6. С. 65.
3. Кашапова О.В. Розвиток самостійності учнів на уроках української мови та літератури. *Науково-методичне забезпечення реалізації концепції Нової української школи та державного стандарту для дітей з особливими освітніми потребами* : збірник статей обласного науково-методичного семінару 4 березня 2019 року / упоряд. Гудзенко Н.Г., Кульбіда С.В. Київ : Інтерсервіс, 2019. С. 96–99.
4. Левицький В.Е. Психолого-педагогічні вимоги до організації самостійної роботи учнів з порушеним інтелектом на уроках української мови. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/apko_2010_1_27.pdf (дата звернення: 12.12.2022).
5. Липа В.О. Психологічні основи педагогічної корекції. Донецьк : Либідь, 2000. 319 с.
6. Рівні самостійної діяльності учнів. URL: <http://www.ipedahohika.com/lirefs-371-1.html> (дата звернення: 14.12.2022).
7. Самостійна навчальна діяльність та її види. URL: <https://naurok.com.ua/samostiyna-robota-uchniv-288415.html> (дата звернення: 16.12.2022).